

A paraszti életforma hattyúdala

(Részlet egy szociográfiából)

S ha mármost azt akarjuk megnézni, hogy mi az, ami a nógrádi falvak életében változott és mi az, ami a régi szokások és normák helyébe jött, akkor talán legjobb lesz, ha olyan tulajdonságokat szedünk pontokba, melyek ugyan általánosak, nagyjából az egész magyar, sőt más népek parasztságára is illenek — tárgyalási módjuk és a motívációk azonban konkrétta teszik.

Ilyen tulajdonságok:

Földszeretet, földéhség;

Igénytelenység;

Nyíltság és sunyiság;

Tekintélytisztelet;

Hagyománytisztelet.

A) Földszeretet, földéhség.

A kettő összefügg, de nem elválaszthatatlanul. Az első természetes tulajdonság, az érzelmvilág egyensúlyához szükséges. Az ember ragaszkodik a kedveséhez, gyermekéhez, barátaihoz, a tájhoz, melyben él, s a munkaeszközeihez, melyekkel alapvető tevékenységét folytatja: az ács símogatónak érzi a faragóbaltát nyelét, a lakatos otthonosan nyúl a franciakulcshoz, az író szereti a tiszta papírt, amire majd sorokat fog róni, s a paraszt mint anyjához, vagy gyermekéhez megy ki napról napra a földekre. A barázda, a füves dombtető, az erdős hegyoldal, a sásos-nádas ér ezért válik a költők, írók

tollán szimbólummá, ahol az ókorban meg pajzán faunok és csintalan koboldok tanyáztak.

A második viszont természetellenes tulajdonság. Semmi más, mint a valóság sok évszázados, kivédhetetlen szorításában elferdült érzelem. A föld ez esetben is szimbólummá válik, a jólét, a létbiztonság, a boldogság és öröm forrásává. S számtalan nemzedék múlt el létbizonytalanságban, örömtelen elkeseredett küzdelemben, míg felgyűlt az elegendő történelmi tudat (és idegekben lerakódott ösztön), hogy a mániákus földszerzési vágy tulajdonképpen tévút, nem megoldja, hanem elmérgesíti a társadalmi problémákat.

S ebből a szempontból a nincstelen zsellér és a százholdas paraszt földéhsége egyformán értékelendő. Különböző szinten persze, de egyformán zsugorgattak, hajtották magukat és családjukat, fojtották meg legédesebb komájukat kanál vízben egy lánc földért. A második világháborúban nem dicsekedhetünk például a magyar katona harcra érényével — amin egyébként, az ismert történelmi okoknál fogva, semmi csodálnivaló nincs —, de mikor vitéz Jány Gusztáv vezérezredes kihirdette, hogy minden szovjet harcokosi páncélökölkel való kilövéséért öt hold föld jár majd idehaza, akkor a gyanakvó természetű parasztkatonák közül nagyon soknak felcsillant a szeme, és vállalták a féllg biztos öngyilkosságot.

A második világháború előtt, alatt és után ez a földéhség egyre több egyedben deformálta a földszeretetet földgyűlöletté. Gyűlölet és szerelem, mint a két legerősebb emberi érzelem, édestestvérek, s a kettő közötti választóvonalat nem nehéz átlépni, különösen akkor, ha a szeretet érzése viszonzatlan marad. S a magyar paraszt olyan sóváran és olyan sokáig volt szerelmes abba a tízmillió hold szántóba, hogy mire megkapta, nagyrésze már nem is tudott igazán örülni neki, és könnyű szívvel „szabadult meg” tőle, mikor a téeszekre került a sor.

Ennek így kell lennie, különben elképzelhetetlen, hogy a többévszázados berögződés hogyan tűnhetett el a falusi lakosság túlnyomó többségénél szinte egyik napról a másikra. Személyes ismerőseim közül kapásból tudnám sorolni azokat, akik negyvenkilencben levágták gyermeküknek a karaj kenyeret, a többit pedig elzárták, mert földet akartak venni — most pedig a gyereke vagy az unokája korlátlanul nyúlhat be a kaszniba, illetve ma már a konyhaszekrénybe.

A földéhség sokakban így pusztította el jó mostohatestvérét, a földszeretetet, másokban meg gyengítette. De míg az előbbit eltemettük, az utóbbi ezekben az emberekben is csak tetszhalott. Elmúlik egy-két évtized, és a földszeretet újraéled, kivirágzik, hiszen alapvető emberi érzés a szerszám, az eszköz szeretete, amivel nap mint nap foglalatostkodunk, amivel értelmes életünket tervezhetővé és szervezhetővé tesszük.

B) Igénytelenség

Számtalan az irodalmi példa Arany Jánostól és Eötvös Józseftől egészen

Kodolányi Jánosig és Sánta Ferencig, a fülemile füttytől az egykőző paraszttársaságok tragédiájáig.

S közben nem kevés persze az olyan költői precedens sem, amelyik isteníti a magyar paraszt igénytelenségét, önmegtartóztatását, jőzanságát és takarékoságát. Mindezek a tulajdonságok azon a fokon természetellenesek voltak: eltemetni valakit abban a ruhában, amelyikben esküdött, ringatni a dédunokát abban a bölcsőben, amelyikbe a dédmamát tették az első fürösztés után, lebbencset enni aratáskor és rá kútvizet inni — mindezt lehet diésérni, megkönnyezni, a gondolatlan megüdvözülni, de komolyan venni képtelenség. Képtelenség nem látni, hogy ez kétségbeesett, fogvícsorító aszketizmus volt. S hogy mennyire az, azt ma látni a legjobban, amikor Nógrádban minden falu szinte teljesen ujjászületett házai-ban, mikor a parasztember úgy vásárol ruhát, cipőt, rádiót, motort és tévét a városi áruházakban, mint azelőtt a fertály cukrot a szatócsboltban.

Az igénytelenség eltűnt, elvitte a markoláb, aki azelőtt a Holdat ette meg minden hónapban. Kiderült, hogy a falusi ember is szereti a vaját a kenyérré, sőt a kenyeret is szívesebben veszi a boltban, mint maga dagasztja, sütögeti. Múzeumokban megcsodáljuk a fakupákat, sőtartókat és kanalakat, amit a díszítő ösztönű palóc farigcsált magának és gyermekeinek. Ma már nem farigcsál a palóc: Beutazik Tárjánba vagy Gyarmatra, és az edények mellé megveszi az „eccájgot” is . . . A díszítő ösztön átplántálódott a bútorok kiválasztására, a csipkék vásárlására, a csillárok felszerelésére és a többire. (Hogy azok a dolgok ízlésesek-e vagy sem, az más kérdés. Őket most kielégíti.)

A földéhség és igénytelenség tűnése számos dolgot megváltoztatott.

Leengedett a palóc ember idegzete: Azelőtt lakodalom, búcsú, táncmulatság nemigen esett késelés nélkül. Ma a pofon ritka eset. Az ital ugyanis már nem szabadít föl olyan erős és annyira elfojtott indulatokat, hogy a kés kirántódjék . . . Klasszikus és örök példa Móricz Zsigmond zsellérje, akit gazdája lányának lakodalmán egy húsdarab legyilkol. Háromnapos, hétfalura szóló lakodalmak most is vannak. Sőt már egy-egy faluban a családok túlnyomó többsége képes — vagy képes lenne — ilyet rendezni. Az ilyen dínom-dánomokon ma már nincs szegény rokon vagy megtúrt vendég, aki hetek óta arra spekulált, hogy majd a lagziban agyon eszi-issza magát. A híres karancsaljai bányász-paraszt lakodalmak ma bőségebbek mint valaha, de a hangulat valahogy ereszkedett, nincs szilajság és nincs pocskolás.

Ételnek mennek ki a divatból, mint a derecából készült ganca és a kukoricagörhe: új ételek jönnek szokásba, mint a torta, a párizsi szelet, a befőtt — s ezzel nem csupán az emberek lesznek egészségesebbek, a gyermekek jobban tápláltak és sudárabb növésűek, hanem például edényfajták válnak fölöslegessé, s új használati tárgyak kerülnek a konyhaszekrénybe . . . A régi bútorokat nemcsupán azért dobták ki, mert szúvasak és korhadtak voltak, hanem azért is, mert a millió rétbé hajtogatott sokszoknyának megfelelt a sublót, de a habkönnyű nylon csipkeholmiknak már mindenképpen szekrény kell.

A spórolás és aszketizmus dicséretét zengő közmondások értelmüket veszítették . . . Régi, kedves dalok, melyek a kegyetlenül fújó szélről, szárazkenyérről, hagymáról és a Tarnócára szomorúan elszegődő kisbajtárról szól-

nak — ma már a fiatalokban nem keltenek érzelmeket, s az idősebbekben is csupán emlékeket.

Megszűnt az igénytelenség, elfújták a szelek, s ha harminc évvel ezelőtt egy családot kiközösített volna a falu, mert tíz éves bütört újra cserélnek, ma már a legvénebb vén is csak enyhén csóválja a fejét, és titokban. Ha harminc évvel ezelőtt még ócska ribancnak számított volna az a parasztlány, aki tarjáni kozmetikussal „készítette” volna ki magát, addig ma már a nagymamák is büszkének sudár unokájukra ha azok „illően mennek el a bálba”.

Megszűnt a pénztelenség. Azelőtt minden faluban volt pár legény, aki fizetett, vagy mert vérében volt a nagyolás, vagy mert lopta a terményt az apjától. Az ilyenek körül csoportok képződtek, s a „vezér” szinte korlátlan ura volt bandájának. Ma ilyen csoportokat nemigen találni. Hisz már a téeszkek is előleget fizetnek, s az anya, aki tizenöt évvel ezelőtt még igen kiméricskélte a vasárnapi zsebpenzt, ma gondosan vigyáz, hogy a fia szegényt ne valljon társai előtt.

Gyermekkoromban egy ízben megcsodáltam a negyedik szembe-szomszéd háza tetején a szépen összerakott kocsi. A család hetekig dült-fült, a falu csendesen kuncogott, a szegény eladó lány meg alig mert kimenni az utcára . . . Manapság nem hallni ilyen legendás, durva csínytevéseket. Hogy a kérőnek mennyi a földje, milyen a szülei háza, az föl sem merül. Új szempont: jól dolgozik-e, biztos-e az állása, el tudja-e tartani a családot (az aszszonyt nem, mert ma már az is keres, ha máshol nem, a téeszben). Nincsenek tilalomfák a fiatalok között, nincsenek hát izetlen, tudatos sértésnek vehető pajkosságok sem.

C) Nyíltság és kényszerű sunyiság.

„Engem sunyiságra oktat az erkölcs, rólad is ezt hiszem” — írta a költő. Felületes szemlélő elsiklik a mondat értelme fölött, s ha mégis megakad rajta a tekintete, akkor esetleg meg-rántja a vállát: „Ugyan! Költői játék. Mi az, hogy éppen az erkölcs oktat sunyiságra. Hiszen az erkölcs nyíltságra tanít”. József Attila azonban a lélek felülmúlhatatlan mérnöke volt, s pontosan tudta, mit mond. A cselédszár-mazású Illyés Gyulában már vadabb reflexiókat váltott ki az úri Magyarország úri erkölcsének megismerése: egy felejthetetlen versében arra biz-tatja otthon, a földön maradt véreit, hogy lopjanak, hazudjanak, szerezzék vissza legalább így — ahogy lehet! — jogos tulajdonuk egy részét . . .

A parasztmítizálásnak még az ir-magvát is ki keil irtanunk: hazug min-den olyan állítás, hogy a volt paraszt-ság becsületes, nyílt, szókimondó és szavatartó volt a szó romantikus vagy bibliai értelmében. Nem. A parasztság, úgy ahogy volt, egy tömbben, lopott, csaló, hazudott, szót szegett — és ezek-kei együtt volt becsületes! (Kialtóan ritka példa persze mindig akadt, aki komolyan vette a Bibliát és nem ha-zudott, nem rövidített meg senkit, nem másolta meg a szavát. Az ilyenekre messziről mutogattak, s ha nem tartot-ták bolondnak, akkor csak azért, mert az emberek lelkük mélyén szerettek volna ugyanúgy tenni, s ezt a vágyu-ka-t az ilyen kivételekre transzporálták.)

Hiszen az lett volna a csoda, ha a farkastörvények világában éppen a magyar paraszt, a nógrádi maradt volna becsületes a szó bárgyú értelmében. Isten és földbirtokos, király és jegyző, katona és vigéc ellen hogyan védekez-hetett volna másként? . . . Csak két irodalmi példát: Sánta Ferenc Az áruló című kisregényének parasztja, aki el-

megy a császáriakkal, a huszitákkal, csakhogy a lovát megtartsa, és kifosztja a halottat, anélkül, hogy akár áruló, akár hullarabló vána belőle. Tömör-kény Ravasz Kabókja jancsiszöveget szór a földjén átvezető kocsiútra, hogy ne hajtsanak arra . . .

A sunyiság nemcsak szokás volt, nem csupán a kényelmesebb megoldás, hanem egészen egyszerűen: létezési mód! Csak sunyisággal lehetett véde-kezni a hatalom hatalmasai ellen és csak sunyisággal lehetett parírozni a szomszéd magamegfelelkező kapzsisá-gát . . . A sunyiság volt a paraszt kényszerű udvariassága és símulékony-sága. Míg azt meg nem tanulta, addig kár volt kilépnie a kiskapun: a sunyi-ság elsajátításával lett — hogy úgy mondjuk — faire gentleman, akkor hallgatta meg az ispán, a jegyző, ha sunyin lekapta a sapkáját és hazudott. Ha igazat mondott kirúgták, hogy a lába sem érte a földet . . .

Az isten, az egyház a sunyi parasz-tot szerette, kedvelte és dédelgette: el-gondolni is szörnyű, mi lett volna, ha a nógrádi parasztoctskák sorra bevallják, hogy éheznek a káptalan földjét, hogy megdézsmálják a tisztelendő úr lucer-náját, esetleg: elkívánják kövér, piros-pozsgás szakácsnéját! . . . Ha ezeket nem gyónták meg, akkor istenfelő emberek voltak. És ők igyekeztek.

És mindenki tudta, hányadán áll a másikkal: a pap a hívfőről, a jegyző az esküdről — az a világ sunyiság nélkül egy napig sem állhatott volna fenn, amint hogy nem is állt, mikor el-jött a nyíltság ideje . . .

Persze, volt nyíltság, őszinteség ab-ban a korban is. Sőt, sokkal szenvedé-lyesebben, mint ma: minden olyan do-logban, ami a hatalommal, a fennálló hivatalos erkölcsökkel nem állította szembe az egyént: szerelem, gyermek-szülő viszony, szabados beszéd, s min-

den olyan esetben, mikor arra mód nyílt: egy-egy kiskirály lebukása, forradalom, interregnum. Nyílt és őszinte volt a paraszt a „minden mindegy” állapotában is: bíróság előtt, menthetetlen szegénységben stb. Ilyen esetekben állapították meg a csodálkozó magyar urak, hogy a paraszt cinikusan és szemérmetlenül nyílt. Igen, ilyen esetekben az volt: ide kompenzálta az őszinteséget.

Mi sem lenne egyszerűbb, mint ezeket után ideírni, hogy ma viszont a palóc nem sunyi, mert semmi bántódása nem eshet, ha nyíltan (sokszor arrogánsan) megmondja a véleményét. — ez általános elvként igaz, de a gyakorlatban ezer és ezer differenciált eseten keresztül érvényesül — és fog érvényesülni, egyre erőteljesebben . . .

„Semmi bántódása nem eshet . . .” Ez a mondás így nem azért nem igaz teljesen, mert lehetnek helyi kiskirályok, akik visszaélnék a hatalmukkal és igazságtalanok, despoták — hiszen felszabadulás utáni világunkban gyökeresen új jelenség a Rádió, az újságok panaszcsoportjai, a felsőbb szervek panasznapjai, és mincs idegenkedés ettől az új jelenségtől, sőt előfordul, hogy „vau papír, van tinta!” felkiáltással vissza is élnek a rendszer teremtette lehetőséggel.

. . . Hanem azért nem igaz teljesen ez a mondás, mert a nyíltság és őszinteség önmagában nem minden: igaztalan ügyet képviselők szoktak néha túl harsányak lenni.

Új szólásmondások keletkeztek az utóbbi húsz évben: „Az a világ már elmúlt!” „Elvégre demokrácia van.” A választójog, a munkához, pihenéshez, tanuláshoz való jog nem csupán írásos malaszt, hanem annyira kiterjedt és csak gyér kivételekkel rendelkező gyakorlat, hogy mint elemi jogot sokszor már el is felejtjük az eredmé-

nyek között felsorolni. De az is eredmény, mégpedig nem is akármilyen, hogy míg azelőtt a jegyző naphosszat piszkálhatta a körmét, mert az emberek alig-alig mertek beökölni hozzá, addig ma a tanácsapparátus gyakran alig jut a munkájához, mert állandó a kilincselés! Fiatal és öreg, férfi és nő egyenes derékkal, nyílt tekintettel lép be a tanácsitkár irodájába, és ha a tisztviselő nem egészen kedvükre szól, akkor gyakran hangzik fel egy-egy cifra mondás, vagy legalábbis felcsattan a hang.

A sűrű tanácsra járásnak persze van egy másik oka is. Ez pedig, hogy az állam — a múlt apróbb-nagyobb maradványainak felerősödését megakadályozandó — egyenlőre túl sok helyi szokásba nyúl bele rendeletileg, iniciatívákkal.

S itt van a nagy demokrácia, a generális szabadság helyi, gyakorlati megvalósításának egyik korlátja: nem az apróbb ügyeket szabályozó rendeletekben, hanem amiért azokat meg kellett hozni . . . Köztudott dolog, hogy mindig olyan dolgokat szabályoznak, amiket nem minden polgár tart be: ha valami szokást mindenki eleve betart, arra fölösleges törvényt alkotni. A felszabadulás után az általános törvények — lopás, rablás, verekedés, örökösödés stb. — mellé, egy csomó elavult kitörlése után, újakat is hoztak, melyek főként a szocialista együttélést, a kizsákmányolás-mentességet, az üzletelés elfojtását célozzák.

Ha ezeket a szabályokat egy-egy falu lakói betartanák — vagy ha a választott testületek, a községi tanácsok be tudnák tartatni — akkor saját hatáskörükben rendezni tudnák a felmerülő problémákat. Vagy ha a falu, úgy ahogy van, a tanácselnöktől az első elemistáig, mindig pontosan tudná, hogy az új, szocialista életelvek sze-

rint az egyes adott esetekben mit is kell tenni, akkor nem lenne szükség az ezer apró miniszteri és egyéb rendeletre, és nem kellene annyit kilincselniök a polgároknak a tanácsházán.

Te hát: amilyen mértékben erősödnek majd az emberekben a szocialista élet szabályai, olyan mértékben válik egyre biztatóbbá bennük a demokrácia, a szabadság érzete — s olyan mértékben csökken majd ismét az állam helyi szervének látogatása.

S olyan mértékben csökken tovább és tűnik el a sunyiság. Mert még van. Vegyünk egy példát: X faluban járda kell, és portalanított közút. A helyi tanács a társadalmi munkára apellál. Az utca háromnegyed része megjelenik. Nagy János távol marad, mert éppen valamit maszokol. Egy tanácsstag megkérdezi miért nem ment el? Nagy János sunyít: nem azt mondja, hogy aznap éppen négyszáz forintot keresett üzleteléssel, hanem azt hazudja, hogy beteg volt a kislfia, vagy meghalt a nagynénje a hetedik faluban.

Másik esetben Kis Péter felháborodottan bemegy a tanácsházára, hogy tegnap beküldte a fiát, miért nem adták ki neki az őstermelői igazolványt?! Mire a tanácselnök megmondja, hogy mert Kis Péter tavaly is visszaélt ezzel az igazolással, ráadásul a téészenben nem dolgozta le a százhusz napját. Mire Kis Péter sunyin megjegyzi, hogy minek dolgozom a téészenben, mikor tavaly is keveset fizettek egy munkaegységre? Erre a tanácselnök lecsihad, mert mint állami ember felelősséget érez a szocialista szektorért. S mostmár ketten sunyítanak, s a vége rendszerint az, hogy Kis Péter megkapja az őstermelőit.

Boldogok lennénk persze, ha csak ilyen precedensek váltanának ki hazugságot. Előfordulhatnak még ma is meg-

alázások, igazságtalanságok egyes vezetők részéről, amit elviselni csakis az ősi sunyiság segítségével lehet.

Van azonban egy másik faktor: sok esetben jószolgálatot tesz az apáktól örökölt sunyiság akkor is, mikor a palóc ugyan nem úgy érez, nem úgy gondolkodik, ahogy azt ma tőle a társadalom elvárja, ahogy ma illik, de konformista akar lenni.

Például: „A téesz és annak tagjai akkor gyarapszanak, ha minden dolgozó legjobb tudása szerint, becsületesen dolgozik.” Ez az elv, ez az ösztársadalmi elvárás. Vannak azonban téesz-parasztok, akik ezt a világért sem veszik komolyan. Vagy mert nem értik, vagy mert nem érzik. Hangosan viszont nem mondják ki, és lapftanak, sunyítanak, úgy tesznek, mintha minden erejükkel a közös gyarapodásán lennének.

Más: A templomba járást, az egyházi esküvőt, a gyerekek hittanra iratását senki sem tiltja Magyarországon. A párt és állami szervek gondosan vigyáznak, nehogy egyes túlbuzgó vezetők egyéni akciókban túlkapasokat kövessenek el. Megyészerte egyetlen példát sem tudott senki, hogy az utóbbi tíz évben a vallásos hitből, annak gyakorlásából valakinek is baja, hátránya származott volna. Mégis: a palóc tudja, érzi a társadalmi fejlődés irányát. Ezért gyakran előfordul, hogy gyermekeiket nem iratják be hittanra, vagy beleegyeznek, hogy ne esküdjének templomban, mert akkor szabályosabb állampolgároknak néznek ki. Különösen akkor áll ez, ha a gyerek már ott-hagyja szülei foglalkozását.

Ilyen esetekben a parasztembernek nem kellett új reflexeket kialakítania magában. Egyszerűen elővette a régi sunyiságot. Mert ő szabályos állampolgár akar lenni . . . Tudja, hogy akkor

is megél, sőt jól él, ha az ilyen pluszokat nem prezentálja, hogy senki még csak szemrehányást sem tenne neki akkor sem, ha a gyereke hittanra járna, mégsem iratja be . . . Ilyen értelemben tehát az új társadalom építésében, kiteljesítésében pillanatnyilag segítségünkre van ez az ősi paraszti tulajdonság, de egy percig sem lehet vitás, hogy az igazi eredmény az lesz, ha a paraszt nem számításból, kényelemből csinálja ezeket a pluszokat. **S** itt van a minőségi különbség a régi sunyiság, és a ma még előforduló számítás között: az úri Magyarországon ez életforma volt, egyszerűen a létezés föltétele, míg ma csupán a nagyobb kényelmet, gyermekeik vagy maguk jobb boldogulását várják tőle.

D) Tekintélytisztelet.

A szó köznapi használatában tekintélyes lehet minden. Nemcsak ami nagy, terjedelmes és hatalmas, hanem egy egészen apró és esetleg csúf emberke is, ha esze, tudása van. A magyar paraszt számára viszont még húsz évvel ezelőtt is az volt a tekintélyes, akinek hatalma vagy vagyona volt. A kettő azonban rendszerint együtt járt. A földjén kapálgató palóc tehát nem a bricskán elfurikázó szolgabíró: süvegelte meg, hanem a hatalmát, a mögötte láthatatlanul is ott cicázó csendőrtollakat. A hatalom személyes és személytelen volt egyszerre. Kiszámítható és kiszámíthatatlan. Ilyen értelemben leginkább az istenhez vagy az időjáráshoz hasonlított, s ha annyival rosszabb volt, hogy tőle mindig csak rosszat lehetett várni, akkor annyival viszont elviselhetőbb, hogy néha ki lehetett játszani (olykor az istent is, az időjárást azonban a legritkábban).

Emlékszem, mikor gyermekkoromban a felnőttek egymás után sorolták az ismert urak bűneit, hibáit, butaságait,

sőt elmebeli korlátait. Így utólag nézve az volt a csoda, hogy falum paraszt-sága nem kelt föl, és azt a pár urat nem tanította móresre. Mert majdnem kivétel nélkül gyűlölték, utálták és megvetették őket. Persze ők már akkor is tudták, hogy a dolog nem ilyen egyszerű. Tudták, de inkább érezték: Idegeikben ott rezgett őseik lázadása és megcsúfolása. A tekintélytisztelet hosszú emberöltőkön át verték bele a magyar parasztba — szó legszorosabb értelmében . . . Így és ezért misztifikálódott a hatalom, így és ezért furi-kázhatott teljes biztonságban a testileg-lelkileg nyiszlett főszolgabíró át a földeken, így és ezért süvegelték sorra a kaszát-kapát markoló emberek.

S ettől a lidérenyomásos misztikumtól szabadultak meg negyvenöt után, szinte egycsapásra.

A jegyzőt még egydarabig jegyzőnek hívták — és esetleg személyében sem változott —, de a legön tudatlanabb palóc is érezte, hogy felszabadulás előtti hatalmának vége: a falvak minden lakója látta, hogy az ember valamilyen módon — mégpedig igen közvetlenül — tőle is függ már. (Azelőtt is függött persze, de igen sok áttételen keresztül, úgy, hogy rendszerint nemcsak a paraszt, hanem az úr sem vette észre az ilyen kontaktust.) Aztán tanácstikárnak hívták, és legtöbb esetben személyében is megváltozott, a hatalma nőtt, de még a személyi kultusz éveiben is számos tanácsi vezetőt váltottak le, ha a falu népe egységesen elítélte.

S még ma is előfordulhat persze, hogy egy-egy tévútra futott vezető ügyét különböző okokból elkenik, és az illetőt legfeljebb áthelyezik, de általában az figyelhető meg, hogy a járási, megyei vezető szervek állandóan és élénken figyelik, hogy a lakosság meg van-e elégedve a vezetőivel. Ilyenformán ma a főprobléma az, hogy a ma-

gyar paraszt — és köztük a nógrádi — nagyobb része ma a kívánatosnál is kevésbé tiszteli a tekintélyt.

Jól emlékszem: 1949-ben fiatal — nagyon is fiatal — ifjúsági vezető voltam. Jegyzői értekezlet volt Szirákon, ahol jelen volt Gyarmatról az alispán is. Valamiért be kellett mennem. Az eszemmel nagyon jól tudtam, hogy ezek az emberek többségükben — és az alispán feltétlenül — a népidemokrácia hívei. Címeik azonban nagyonis gyűlöletesek voltak előttem, s tudat alatt. Ösztöneimmel ezért utasítottam el őket . . . Nem vettem le a sapkámat. Az alispán figyelmeztetett. Akkor pedig már a világ minden kincseért sem vettem volna le.

Ez semmiképpen sem egyedi eset. Így volt ezzel a nép többsége, és bár groteszk, de természetes folyamat, hogy eddig lefojtott indulataik egy része azokra zúdult, akik éppen semmit sem tehettek a régi rendszer bűneiről. Természetes folyamat, meggyőző szóval küzdünk ellene, de magától is lecsitul.

Végleges elmúlását az segíti elő, ha minél több olyan helyi, járási, megyei és országos vezetőnk nő ki a nép közül, akiknek nem a hivatallal adományozódik az ész, hanem valóságos emberi jó tulajdonságaik alapján kerülnek oda, tehát rátermett vezetők. Mert a paraszt a múltban annál inkább szerette az itt-ott előbukkanó emberséges urait, minél ritkább jelenség volt. S ahogyan világszerte megfigyelhető, hogy a vagyon, a hatalom egyre kevésbé forrása az igazi tekintélynek, úgy nálunk ma a rendszer, a rendszer természete ad meg minden előnyt az új tekintélytisztelet kialakulásának, abszolúttá válásának.

E) Hagománytisztelet.

Hagomány az, amit apáinktól, szép-apáinktól lényegében változatlanul vet-

tünk át, és mi is ugyanolyan céllal és haszonnal (vagy haszontalansággal) csináljuk. A forrását legtöbbször nagyon nehéz lenne megállapítani — egy más rendszerű felosztás viszont kézenfekvőnek látszik:

Mi alakította ki öseinkkel és mi tartotta meg vagy hagyatta el velük az egyes hagyományokat, szokásokat, babonákat?

Több alapvető hagyományról, szokásról esett már szó, mint a földszeregetet, földéhség, sunyiság, tekintélytisztelet, melyek eredetéről és mostani változásairól bőven szóltunk. Az igénytelenséghez még pár adalékot.

Hollókon a falu közepét népi építészeti rezervátummá nyilvánították, a házakat tilos lebontani, tulajdonosaitkat kötelezik a jó állag megőrzésére. Az épületek megtekintése ritka művészi élvezetet nyújt. Az utcára szolgáló pincelejárát, a körbefutó, faoszlopos tornác, a jellegzetes tető- és ereszmegoldás, s mindenütt a faragás. S ha ezekben kellőleg kigyönyörködtük magunkat, akkor már nyugodtan észrevehetünk egy jellemző vonást, amelyik közös minden háznál, és amelyik a palócház összes többi ismertető-jegyét uralja: ezek az épületek apróak. És miniatűr rajtuk minden kívül-belül: az oszlopok, a tető, a falak, az ablakok, az ajtók, a helyiségek méretei. Az aprótermetű palócnépnek ez megfelelt: évszázadokon keresztül miniatűr élet folyt ezekben a miniatűr, szépen kicicomázott kálitkáiban. S pár száz méterrel odább, az új falurészben már szabályos méretű, nagyablakos, téglafalás házak állanak és épülnek sorra. A rezervátum látogatói közül sokan dühösen és nyugtalanul tekingetnek arra: mi lesz, ha az új falu teljesen elnyeli a régit? Hiszen már ma is fojtogató a szorítása; körülfojlyák ezt a

pár házat az öreg falu közepén, sőt betörnek az üres telkekre, nem tekintve semmi tradíciót, semmi népművészt, dőlyfősen emelkednek az apró házak fölé, nem egy lepípálja magasságban a templomot, mely valóban a legcsodálatosabb látvány az egész Hollókón, méltán tarthat számot országos és nemzetközi hírne.

A miniatűr parasztok miniatűr életükért magukkészítette miniatűr templomcskáiban adtak hálát az Úrnak, s az Úr hallgatott. Az Úr most is hallgat. Beismerte végre ezer éve érlelődő vereségét? . . . Ha konzekvens, akkor ez kellett történjen.

A szegénység, a nyomor által kialakított legendás igénytelenség a mindenkori öregekben tombolt leginkább. A nagyapák, nagymamák tíz és száz ezrei, akik dolgozni még tudtak, s ha nem, akkor is mozogtak, tettek-vettek valamit a ház körül, de enni naponta csak annyit elettek, amítől egy hároméves gyerek is angolkört kapott volna. Parasztromantikus leírásokban szívesen olvasunk a tölgyfagatyás, hosszú fehérhajú, nagybajszú vénokról, kik nap-hosszat kint sütkéreznek a kispadon, és a falu népe tisztelettel süvegeli őket, gyermekeik, unokáik pedig féltő gondal, szeretettel veszik őket körül . . . Volt ilyen is, kétségtelen. De hogy az esetek többségében a vének csak megtűrt, kicsúfolt, megvetett és naponta megszidott haszontalan kacatok voltak, még az én gyermekkoromban is minden kétséget kizáróan meg lehet állapítani. — A mai falvakat járva viszont azt láthatjuk, hogy a mostani öregek túlnyomó többsége nyugodt, vagy nyugodtabb kort él, mint apáik; nem szidalmazták őket esetről esetre, mikor „rossz fát tesznek a tűzre”.

S ennek nem csupán az az oka, hogy ritka kivételtől eltekintve mind nyug-

díjat, öregségit vagy legalábbis téveszjáradékot kap, hanem az is, hogy senki elől nem eszik el az ételt, mert van elég. Ha mondanak, javasolnak valamit, ha ebbe-abba beleszólnak, azt persze a gyermekek rendszerint elhárítják. Esetleg még mosolyognak is hozzá, de ma már ritka esetben támadnak rájuk durván. E jelenség magyarázója a falusi verekedések, késelesek megszűnésének okával fakad egy töről, nincs létbizonytalanság, nincs tehát állandó ideg feszítettség sem, nem ingerültek az emberek.

Mind az eddig tárgyalt hagyományok és szokások a fenti két adalékkal együtt a nyomor, a gazdasági kiszolgáltatottság által teremtett elferdült érzésekből keletkeztek.

Más kategóriát kell adnunk a babonáknak, a babonas és vallási eredetű szokásoknak, népi gyógymódoknak. Ez utóbbi egy része igen megbízható, empirikus tapasztalatokon alapuló hatásos eljárásokból áll, melyek közül sokat a modern gyógyszerészet is átvett (gyógyfűvek felhasználása), más része azonban az összes többi babonával és olyan jellegű szokásokkal egyetemben az anyag- és jogi kiszolgáltatottsággal járó lelki kiszolgáltatottság és védtelenség következménye.

. . . Ha a tehén véreset tejel, akkor először is valaki megrontotta, másodszor pedig faszénre szórt cickafarkat kell a tőgye alá füstölni; ha haragosunkat meg akarjuk bosszulni, akkor egy marék babot kellő ráolvasás után el kell ásní ott, ahol jární szokott; fekélyek lesznek a lábán; ha jégeső esik, a baltát élével fölfelé a küszöbre kell tenni, attól elmúlik; Luca éjszakáján az ajtó kilincset foghagymával kell bekenni, akkor a rossz nem jön be; a menyecskenek a lakodalom napján az udvaron rakott tüzet át kell ugornia.

attól minden rossz tulajdonság kiszáll belőle — és így tovább, a Nógrád falvaiban hallott és gyűjtött babonák száza, melyeket most nem elemezzük, hiszen elég gazdag irodalma van. Az is köztudott, hogy például a rontások elleni hatásos védekezések nem csupán falvanként, hanem falurészenként is változnak.

Most egy más vonatkozást: Nagybatonyban három helyen gyűjtöttem babonákat, hiedelmeket, gyógymódokat. A cigányok között, az öregfaluban és a bányavárosban. A három helyen az egyes babonákat más és másképpen tudták, mondták. Ugyanakkor eltérés volt abban is, hogy hol milyen babonát mondtak el; a cigányok a rossebes rontásokról, vajákos öregasszonyokról és villámlás idején az udvaron szaladgáló kisördögökről, lidércekről beszéltek, az ófalusi parasztnénik a keresztútról, Luca-napról és legényfogásról, míg a bányavárosiak a farsangi, szüreti szokásokról beszéltek szívesen. A legjelentősebbnek azonban azt találtam, ahogyan a cigányok, a parasztok és a bányászok mondták mindezeket. A cigányok félve, félig akarva félig kikényszerítve, gyakran suttogva, egy szóval mély hittel és félelemmel. A parasztasszonyok szégyenlős mosollyal, közben sűrű megjegyzésekkel, hogy hát így mondták a régi öregek, ki tudja, igaz-e vagy sem. Itt-ott azonban ki lehetett ugratni, hogy lelkük mélyén még több dologban hisznek vagy legalábbis bizonytalanok abban, hogy igaz-e vagy sem. A bányavárosi asszonyok kedvteli nevetéssel emlékeztek ezekre a dolgokra, látszott és érzett rajtuk, hogy inkább csak a játékos vonatkozások foglalkoztatják őket — pedig nem egy közülük csak tíz, tizenöt éve került el faluról.

Ennyi idő tehát elég volt nekik arra, hogy — az eredeti, meghatározó kör-

nyezetből egy egészen más környezetbe kerülvén — lerázzanak magukról minden régi, misztikusan-érthetlent. Új létfeltételeik között haszontalannak ítélték ezeket a dolgokat, mert valójában már semmi látszólagos vagy valóságos hasznát nem vették. Tehén nincs, nem ronthatja meg semmi: a háztetőn villámhárító van, és szükségtelen a küszöbön a kisbaita, a Luca-napi kilincs-fokhagymázásnál pedig szemmel láthatóan többre értékelték egy jó Wertheim zárat.

A parasztnénik az újságok, a rádió, a televízió korában már szégyenlik azt mondani, hogy igenis, ezek a babonák igazak. Még azokról sem szívesen nyilatkoznak így, amelyekben igazán hisznek. Ugyanakkor számos létfeltételük nekik is megváltozott. Az első és alapvető, hogy eltűnt a létbizonytalanság, az elnyomás, ami lelki védtelenséget támaszt. A többi már gyakorlati kérdés; háztáji tehén nincs, ha van, akkor is azt látják, hogy baj esetén a téesz istállóba azonnal állatorvost hívnak, és számtalanszor tapasztalták, hogy az jobban segít minden ráóvásánál. Számtalan régi szerszám — kenderitiloló, guzsaly, rokka — ment ki a divatból, s a hozzájuk fűződő babonák, szokások értelmüket veszítik. A legényfogás persze nem ment ki a divatból ma sem, de a fiatalok már csak nevetnek, mikor a fiú hajszájának ide meg oda dugdosásáról esik szó: ezek a mai lányok ebből a szempontból jóval többre tartanak egy modern frizurát vagy egy jólfeszülő pulóvert — s ki tudja, talán még igazuk is van.

A cigányok közül sok fiatal férfi dolgozik a bányában. Az asszonyok azonban, különösen az idősebbek, még ma is a hagyományos foglalkozásokat úzik: kártyát vetnek, rongyot szednek, jósolgatnak, itt-ott gyógyítanak — de a legdöntőbb tényező, hogy bár társa-

dalmi megbecsülésből elég sok jut nekik, de még nagyjából mindig a régi, zsúfolt építésű és zsúfoltan lakott kalyibákban laknak.

Itt föltétlenül megjegyzendő, hogy a bányavárosba beköltözött számos cigánycsalád közül azok, akik egymás mellé kerültek, még mindig igen zajosak, rendetlenkedők, szertelenek, míg akik egyesével kerültek egy-egy nagy bérház más lakói közé, azok gyorsabban változnak, és pár év múltán csak bőrük és jellegzetes arcvonásaik alapján különböznek.

Nyilvánvaló tehát, hogy a különböző társadalmi helyzet, életmód, kultúr-szint, civilizációs fok különféleképpen modulálja őseinktől kapott hagyományainkat, babonás szokásainkat, s még azok a parasztok is viharos gyorsasággal szabadulnak meg tőlük, akik a földnél maradtak. Mert megváltozott az anyagi alap, a termelőeszközökhöz való viszony, mert van anyagi lehetőség. Erre még egy példa:

Egy új házasságban a férj a munkarejét, a havifizetését vagy a megmunkálható földet vitte, míg a feleség a kelengyét, a bútort, vagyis a megkezdett életközösség kereteit. A szegények természetesen semmit sem vittek, illetve mindegyik azt, ami volt. Nógrádban nem hallottam, de az Alföldön, Szeged környékén ebből is hagyomány keletkezett, amelyik negyvenötven évvel ezelőtt még érvényben is volt: a menyasszony vitte a kelengyét, a konyhabútort, míg a vőlegény a szobabútort, és munkaeszközöket (ásó, kapa, villa, kubikus talicska) szóval, amelyek a summás vagy kubikus élethez szükségesek voltak. Ma Nógrádban több helyen beszélnek, hogy a szülők fiúgyermekük számára is megvásárolják a hozományt, ami kelengyét persze nem jelent, de teljes bútortozatot igen!

Az anyagi jómód így teremt merőben új szokásokat, mégpedig olyanokat, melyek harminc évvel ezelőtt abszolút képtelenségeknek számítottak volna — a mai szemmel nézve viszont a harminc évvel ezelőtti szokások tűnnek hihetetleneknek, s gyakran még azok is rázzák a fejüket, akik már abban a korban is felnőttek voltak . . .

Ismét más csoportba tartoznak azok a szokások, melyek a vallási, családi ünnepekkel függenek össze. Nyilvánvaló, hogy ezekre is minden korban hatottak a fennálló társadalmi viszonyok, hat a mára megváltozott helyzet is, de ezek változtak és változnak a legkevésbé, mert nem deformált emberi érzésekhez és tudathoz kapcsolódnak, hanem az örömhöz, az ünnepélyességhez, a szerelemhez, a családhoz, a gyermekneveléshez, melyeket a legvadabb társadalmi rendszer vagy kor is csak befolyásolhat, de meg nem változtathat, meg nem szüntethet.

Ilyenformán a búcsúbeli, a Szent István-napi, pünkösdi, karácsonyi, farsangi vendégeskedések semmit sem veszítettek jelentőségükből, sőt. Ma már mindenki vendégségbe megy vagy látogatót vár ilyen alkalmakkor. S míg azelőtt a szegényebb családok igen megéreztek egy-egy búcsút, addig ma ritka az a ház, ahol egy nagyobb vendégeskedés komoly anyagi problémát jelent.

A megállapításból — hogy a falusiak egzisztenciális biztonsága folytán lelki kiszolgáltatottságuk csökkent — egyenesen következik, hogy gyengült a vallás, az egyház, a pap hatalma. S nem csupán úgy, hogy ma már észrevehetően kevesebben vagy kevesebbszer járnak templomba, hanem úgy is, hogy az emberek nem hisznek annyira, olyan vakon. Egyes vallási ünnepek látogatottsága azonban nem

csörkent. Ilyen például a búcsú, Boldogasszony napja, vagy Pünkösöd. Ezek társadalmi események falun — de van egy másik vallási szertartás, a búzaszentelés, amit még mindig nagy tömegek látogatnak.

A pap megszenteli a téesz búzáját, az állam hagyja, hogy a füstölőt meglobálják a szocialista szektor vetései fölött, s ezen egy cseppet sem bosszankodunk, még csak nem is mosolygunk, mert komoly haszonnal jár. Nem úgy persze, ahogyan az egyház mondja; hanem úgy, hogy a téesz tagok egy része ma még komolyan hisz ennek a szertartásnak a hatóerejében, más részük pedig úgy gondolja, hogy mit lehessen tudni . . . Gyárba pár éve bekerült embereket kérdeztem végig, mit szólnának hozzá, ha az üzem időnként megszentelné a pap. Nagy többségük nevetve mondta, hogy ez teljesen fölösleges. Mikor azonban a búzaszentelésre tértem ki, akkor elkomolyodott az arcuk — feleségük otthon a téeszben dolgozik — és kijelentették, hogy az semmiesetre sem ártalmas, mert a mezőgazdaság nagyon függ a természettől, az időjárástól . . . Világos tehát, hogy életünknek azokon a területein hatnak még a vallási szokások, ahol nagy a bizonytalansági tényező.

Ezért hatnak még az erkölcsi életben is.

A zsidó Jehovából lett nemzetközi keresztény Isten a magyar paraszt szemében elsősorban nem jóságos, nem adományozó, hanem verő és vészjósító hatalom. Ha az Úr valamiben megrövidítette a palócot, és az nem bírta megvenni rajta, akkor mit csinált? Rábizta az istenre, hogy verje meg. Ha a szomszéd leütötte az átsámborgó szárnyasokat, ha a legény azt a lányt akarta elvenni, akit nem illett volna,

és már sem szép szó, sem erőszak nem használt, akkor mit csinált a palóc asszony? Rábizta őket az istenre, hogy verje meg. „Te is jóra bízod!” — szól az újkeletű mondás. Ám ezt régen is érezték az emberek (esetleg csak kimondani nem illett), amit mi sem bizonyít jobban, minthogy ha teheték, megverték ők maguk, nem bízták másra.

Két éve lefolytatott faluszociológiai felmérés elemzéséből kiderül, hogy 74 megkérdezett harminc éven felüli téesz tagból 56 a gyermekneveléshez szükségessé tartja az isten és a vallás fogalmát. Közülük 39 a miért kérdésre lényegében ezt válaszolta: „Mit mondanak neki, hogy ezt vagy azt miért nem szabad?” Mikor pedig kifejtette nekik az ember, hogy a becsülettel, a társadalmi játékszabályokkal, a szocialista (vagy egyszerűen az emberi) együttélés követelményeivel érveljenek, akkor bólogattak, de minden meggyőződés nélkül.

Az lenne a megdöbbentő, ha ezen most megdöbbenénk. E fejezet harmadik pontjában, a kényszerű sunyiság tárgyalásakor bőven volt szó arról, hogy az úri Magyarországon életforma, létezési forma volt a hazugság, a csalás, a lopás. Szinte mindenki ezt csinálta: a gazdag azért, mert attól lett még gazdagabb, a szegény azért, hogy éhen ne haljon . . . Csodálhatjuk-e hát, hogy az idősebb nógrádi parasztok fakképpal bólogatnak az erkölcsi normák emlegetésekor? Hisz erről nekik igen élénk tapasztalataik és emlékeik vannak. S a lelki berögződések közül éppen a morálisak azok, amelyek a leglassabban változnak.

Ugyanakkor érezték és érzik, tudták és tudják, hogy mércékre, normákra szükség van. S nem csupán azért, mert illik ilyeneket látszólag betartani, és

fennen hangoztatni, hanem azért is, mert az életnek egy csomó területén nem hazudtak, nem csaltak, nem lop-tak akkor sem; hiszen általában jó és áldozatkész családapák, feleségek vagy gyermekek voltak, jó és segítőkész barátok, vendéglátók, bajtársak a bajban. Csak ott rúgták föl — titokban — a látszatnormákat, ahol a társadalmi viszonyok rájukényszerítették — ezért maradtak becsületesek, de ugyanezért sokan közülük ma még nem tudják eldobni az istenhitet gyermekük nevelésében.

A fajfenntartás az életösztön része, alapvető emberi érzés, melyhez számos érzelmi és értelmi motívum járul, s melynek az élet minden részével kapcsolata, kölcsönhatása van. A fajfenntartással kapcsolatban kialakult ősrégi szokások nagy része az írott törvények közé is bekerült, nem csupán nálunk, hanem minden civilizált nép-nél: a vérfertőzés, a vérrokonok közötti házasság tilalma, a gyermeknevelés kötelezettsége például ősí szabály. A monogám házasságot a keresztény pa-pok cipelték be hozzánk, de az udvar-lás, a lánykéres számos szokása még a pogány időkből származik. Így mind-járt a két szó, hogy vevő legény, meg menyasszony; így az egyes helyeken még ma is meglévő jelképes lányszök-tetés, ami korábban szabályos rablás volt. Továbbá a májusfa állítás, és a főbbi — a kiskapuban állás azonban nem annyira régi szokás, mindenesetre jóval fiatalabb, mint a kiskapu divatja. Nógrádban nem mindenütt divott. Szá-mos községben — a sértődéseket el-kerülendő, most hagyjuk a neveket — a lány a hátsó szobában a kamrában aludt, a legény odajárt hozzá udva-rolni, miközben a szülők a legtelje-sebb lelki nyugalommal pihentek az első szobában. S ebben semmi erkölcs-

telenség nem volt. Mert először is fel-idézzük, hogy Bajorországban, Svédor-szágbán de másutt is népi szokás a próbaházasság: másodszor pedig a pa-lóc nagyon jól tudta, hogy a lány végül-is férjhez megy, csak egészen kivételes esetekben nem, mégpedig az a lány nem, aki nemcsak egy, hanem több legénnyel szemben nem tudja megvé-deni az erkölcsait.

Tudták ezt a lányok is. Hiába tud-ták azonban olyan községekben, ahol urizálások vagy nemesi származás mi-att teret hódított az álszent magatartás. Ilyen helyeken a szerelmesek óraszám a kiskapuban álltak, mert bent nem illik csókolózni, patakpartra nem illik kísértálni; s bár a kapuban sem illik állni sokáig, de hát azért a szülők is tudták, hogy csókolózni is csak kell, mert különben mi a fenéért jönne el a következő lányos estén is az a legény — s ha az utcán jön valaki, akkor gyorsan szétugranak, és mondhatják, hogy éppen csak megálltak egy szóra. A kiskapubar.

Ezen a lehetetlen, álszent és haszon-talan szokáson a rádió elterjedése sem segített. Azt a kiskapuból is lehet hall-gatni, ha jól felerősítik, bár amennyi belőle a haszon, annyi a kár, mert igaz ugyan, hogy a meghitt suttogások és csókok zaját elnyeli, de ugyanakkor az utcán (vagy a konyha felől) köze-ledő lépteket sem lehet tőle meghal-lani . . . Ebbe a felemás helyzetbe szőtt bele megfellebbezhetetlen hatalmi szó-val a tévé. Az áldott tévé, amit nem lehet a kiskapuból nézni, s ha be van kapcsolva, akkor nem éghet a villany. Bár égni ugyan éghet, de akkor nem lehet eléggé élvezni a műsort.

S most minden a legnagyobb rend-ben van, a fiatalok nem kujtorognak sehová, esőben, fagyban nem kell nekik a kiskapuban ácsorogni, ugyanak-

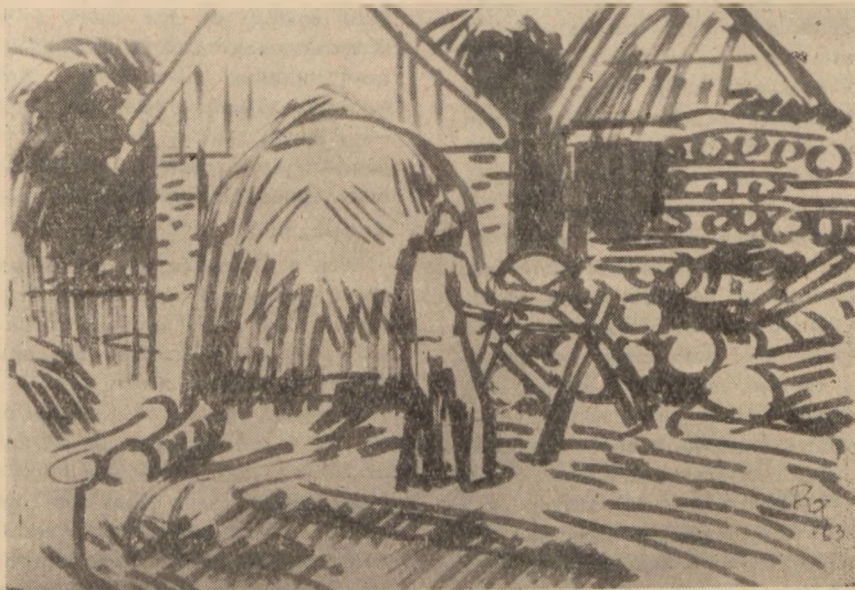
kör a család körében vannak, tehát nem esett semmi illetlenség... No persze, a tréfán túl az is tényező, hogy ma már az udvarló előtt nincs szégyelni való a ház belső szegénységén, és a kínálás sem olyan nagy probléma.

Mindenesetre, több faluban számszerű adatok igazolják, hogy a tévéknek kétharmada mindig a lányos házaknál van.

A fonóház, a tengerihántás, a fosztóka a felszabadulás után ment ki a divatból. Elavult munkafolyamatok lettek, amelyeket az olcsó ipari termékek,

vagy a faluba bevonult gépek, az új munkamódszerek szorítottak ki. S a fiatalságnak a kultúrházon, mozin és kocsmán vagy presszón kívül maradt volna az alszent kiskapu, ha nem jön a tévé. — A megfogalmazás tréfás, a mondandó igen komoly, hiszen közvetlen példa arra, hogy a civilizáció, technika hogyan tör be a falura, hogyan szől bele az eddig áthághatatlan hagyományok formálásába vagy megszüntetésébe.

Kunszabó Ferenc

RÉTI ZOLTÁN: Fűrészelő